

ТАЛАБА - ЁШЛАРДА ТАНҚИДИЙ ФИРКЛАШ СИФАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА АНЪАНАВИЙ ВА РИВОЖЛАНАЁТГАН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Абатов Ж.Б.

ЎзПФТИ Қорақалпоғистон филиали эркин изланувчиси

Таянч сўзлар: танқидий фикрлашни ривожлантириш методологиясини лойиҳалаш, талаба – ёшларда танқидий фикрлаш сифатларини ривожлантириш, талабаларда танқидий фикрлашни ривожлантириш муаммоси, педагогик фаолият.

Ключевые слова: разработка методики развития критического мышления, развитие критических мыслительных качеств у студентов и молодежи, проблема развития критического мышления у студентов, педагогическая деятельность.

Key words: development of a methodology for the development of critical thinking, development of critical thinking qualities in students and youth, the problem of developing critical thinking in students, pedagogical activity.

Танқидий фикрлашни ривожлантириш методологиясини лойиҳалаш шахс ривожланишининг ички ҳаракатлантирувчи кучлари – эҳтиёжларга асосланган эди. Тадқиқотнинг асоси бўлган энг муҳим услубий позиция бу танқидий фикрлашни ривожлантириш методологиясининг ижтимоий тараққиётнинг замонавий талабларига мувофиқлиги: ҳақиқий таълим шахснинг мулоқотда ўзини ўзи такомиллаштиришни, ўз – ўзини такомиллаштиришни ўз ичига олади. шахс жамиятнинг энг олий қадрияти сифатида.

Талабаларда танқидий фикрлашни ривожлантириш муаммосини ўрганишда педагогик тадқиқотнинг қуйидаги тамойилларига амал қилиш керак: педагогик жараёни яхлит тадқиқ қилиш; объективлик; ўзгариш ва ривожланишдаги ҳодисани тадқиқ қилиш; тарихийлик; ўрганилаётган муаммони чуқур кўриб чиқиш, тадқиқот ва таълимнинг бирлиги; тадқиқот усулларида комплекс фойдаланиш; самарадорлик. Жараёни яхлит тадқиқ қилиш тамойили, биринчидан, тадқиқотда тизимли ёнда-

шувдан максимал даражада фойдаланишни назарда тутати; иккинчидан, танқидий фикрлаш ва ориентация ривожланиши, ёш хусусиятлари, умумий ривожланиш даражаси ва бошқалар ўртасидаги боғлиқликни ўрнатиш; учинчидан, талабаларнинг танқидий тафаккурини ривожлантиришни белгиловчи ташқи таъсирларнинг хилма-хиллигини кўрсатиш, бу таъсирларни ўқитувчи томонидан бошқариш методикасини тушунтириш; бешинчидан, танқидий фикрлашнинг ривожланиш механизмини очиб бериш (ҳаракатлантирувчи кучлар, таркибий қисмлар ва уларнинг ўзаро муносабатлари, ривожланиш босқичлари, ривожланиш боғлиқ бўлган шароит ва омиллар); олтинчидан, танқидий фикрлашнинг таълим-тарбия жараёнида тутган ўрнини аниқ белгилаш, яъни унинг ўзига хос хусусиятларини, умумий ва индивидуал функцияларини ойдинлаштириш.

Танқидий фикрлашни ривожлантиришни ўрганишда тизимли ёндашув жараёнининг таркибий қисмларини (мақсадлар, таълим мазмуни, ўқувчилар ва ўқитувчиларнинг сифат хусусиятлари, дидактик жараён ва ташкилий шакллар) белгилашни ўз ичига олади; элементларнинг боғланишларини, боғлиқликларини тадқиқ қилиш; танқидий фикрлашни ривожлантиришнинг назарий моделларини ва уни ривожлантириш усулларини куриш; тизимнинг ташқи шароитларга боғлиқлигини ошқор қилиш; яхлит элементларнинг бутун тизим билан бирликда тавсифи, яхлит бутунлик доирасидаги умумий ва хусусий функцияларнинг тавсифи. Тадқиқотнинг умумий илмий принципи – бу мавжуд субъектив омилларнинг кўплиги туфайли педагогик тадқиқотларда алоҳида аҳамиятга эга бўлган объективлик принципи. Объективлик принципи ҳар бир фактни бир нечта тадқиқот усуллари билан текширишни талаб қилади. Масалан, замонавий ўқитиш шароитида талабаларнинг танқидий тафаккурининг ривожланиш даражаси турли усуллар билан текширилди: педагогик ғояларни назарий таҳлил қилиш, ўқувчиларни синовдан ўтказиш ва ўқитувчиларни эксперт баҳолаш ва бошқалар.

Ўзгариш ва ривожланишдаги ҳодисани тадқиқ қилиш принципи ўрганилаётган сифатнинг моҳиятини аниқлашни, унинг қандай пайдо бўлишини, қандай шаклланишини, ривожланишини ва турли шароитларда намоён бўлишини кузатишни ўз ичига олади. Танқидий фикрлашни ривожлантириш муаммоси таълим мазмунининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ ҳолда, унинг ривожланиш босқичларини танлаш орқали кўриб чиқилади. Танқидий фикрлашнинг моҳияти унинг роли ва функцияси билан, муайян фаолият турлари билан шартлаш (танлов вазиятини ўз ичига олган муаммоли муаммолар тизимини ҳал қилиш), фикрлашнинг бошқа

даражалари: умумий ва тарихий билан яқин алоқада бўлиши билан белгиланади.

Танқидий фикрлаш каби хусусиятни тўлиқ очиб бериш учун вақт ўтиши билан унинг динамикасини кўрсатиш керак: талабаларнинг оддий баҳоловчи мулоҳазалардан асосли баҳоловчи мулоҳазалар орқали кўп факторли таҳлилга асосланган ҳукмларга ўтишлари. Тадқиқот давомида пайдо бўлган биринчи вазифа танланган илмий муаммо соҳасида маълумотларни топиш эди. Бу вазифани амалга ошириш тарихийлик тамойилига асосланган эди. Ўтмишдаги ўхшаш тадқиқотларни кидириш, тадқиқот усуллари ёки уларнинг натижаларидан фойдаланиш таққослаш ва ўхшашликларни яратишга, ўрганилаётган ҳодисанинг узоқ вақт давомида энг барқарор алоқаларини кўришга, тенденцияларни, педагогик фаолиятдаги ўзгаришларни аниқлашга имкон беради. жараёнлар ва ҳодисалар.

Ўрганилаётган муаммони чуқур кўриб чиқиш тамойили мураккаб муносабатлар ва муносабатларни ўрганишни, танқидий фикрлашни ривожлантириш жараёнининг моҳияти ва қонуниятларини ўрганишни ўз ичига олади. Шундай қилиб, тадқиқот танқидий фикрлашнинг босқичли ва кўп компонентли тузилишини аниқлаштиришга олиб келди. Ақлий ҳаракат турли иерархик даражаларда очилади: 1) оператив; 2) мазмунли, 3) акс эттирувчи; 4) шахсий; 5) коммуникатив. Турли даражадаги тафаккурнинг мавжудлиги уларнинг ривожланишининг ўзига хос хусусиятларини, танқидий фикрлашни шакллантирадиган энг юқори даражаларнинг ривожланишига эришиш шартларини аниқлашни талаб қилди. Тадқиқот ва таълимнинг бирлиги принципи бир вақтнинг ўзида бир нечта вазифаларни ҳал қилишни ўз ичига олади: ўқувчилар ва уларнинг таълимини тадқиқ қилиш; баёнотлар, гипотезалар ва ўқувчиларнинг ўзини ўзи билишга бўлган қизиқишини текшириш ва бошқалар. Шахс фаолият жараёнида энг объектив равишда намоён бўлади, у фаолиятда шаклланади, шунинг учун бизнинг методологиямиз бўйича танқидий фикрлашни ривожлантиришни ўрганиш жараёнида услубий маданиятни ривожлантириш, шахсий муносабатни ривожлантириш, тасвирни англаш, дунёнинг, умуминсоний қадриятларнинг ўзлаштирилиши ҳам кўзда тутилган. Тадқиқот усуллари-дан комплекс фойдаланиш тамойили бир қатор тадқиқот вазифаларини (танқидий фикрлаш қобилиятларини ўзлаштиришнинг паст даражаси сабабларини аниқлаш; талабаларнинг танқидий фикрлашини ривожлантиришнинг ҳаракатлантирувчи кучларини, омилларини, ташқи шароитларини ва педагогик йўл-йўриқларини аниқлаш) олдинга қўйишни талаб қилади. Ўрганилаётган жараённи бошқалар билан боғланишларнинг мак-

симал сонида қамраб олиш (танқидий фикрлаш ва фикрлашнинг бошқа турлари ўртасидаги, муаммоларни ҳал қилиш ва қарор қабул қилиш жараёнлари билан боғлиқликни аниқлаш); педагогик жараённинг расмини бузувчи тасодифий таъсирларни бартараф этиш, турли тадқиқот усуллари ёрдамида педагогик фактни бир неча марта текшириш (масалан, ўқувчиларни синовдан ўтказиш орқали танқидий фикрлашни ривожлантириш усулининг самарадорлигини аниқлаш, ўқувчилар ишларини эксперт баҳолаш, ўқитувчилар фаолиятини таҳлил қилиш). Ҳисоботлар, натижаларни қайта ишлашнинг турли усуллари аниқлаш ва назорат қилиш тажрибалари сифатида қўллаш: олинган экспериментал маълумотларни муқобил, корреляцион ва вариацион таҳлил қилиш, статистик усулларни қўллаш ва бошқалар); тадқиқот давомида олинган натижаларнинг фалсафий ва психологик-педагогик таҳлили.

Самарадорлик принципи тадқиқотчидан мумкин бўлган «иктисодий самарани» олдиндан кўришни, яъни иш ҳажми ва давомийлигини қисқартиришни, таълим ишларининг янада яхши натижаларига эришишни талаб қилади. Ушбу ўқитиш усули, биринчи навбатда, билим сифатини яхшилашни ўз ичига олади: куч (тўлиқлик, давомийлик, қулайлик ва хатосиз такрорлаш, бу материал устида фаол ақлий меҳнат билан таъминланади); чуқурлик (билимдаги идрок этилган муҳим алоқалар ва муносабатлар сони); систематиклик (маълум бир объектни унинг барча элементлари ва муносабатлари билан бир бутун сифатида билиш); иккинчидан, танқидий фикрлаш қоидаларини анъанавий таълим шароитида бўлгани каби озчилик томонидан эмас, балки синфдаги кўпчилик талабалар томонидан ўзлаштирилиши; учинчидан, бу усул замонавий илмий тафаккурнинг ривожланишига ёрдам беради, унинг асосий таркибий қисмлари ташки, муҳим бўлмаган хусусиятлардан мавҳум генетик асосни ажратиб олиш қобилияти сифатида таҳлил (синтез орқали таҳлил); рефлекс инсоннинг ўз ҳаракатларини баҳолаш ва уларни яхшилаш қобилияти сифатида; режалаштириш (ақлий тажриба) – мумкин бўлган ҳаракатлар тизимини топиш ва қуриш қобилияти

Шундай қилиб, ишлаб чиқилган тадқиқот методологияси тадқиқот предметини унинг ўзгариши ва ривожланишида яхлит, ҳар томонлама, объектив кўриб чиқиш имконини беради. Тадқиқот ишининг ҳар бир босқичида бир неча тадқиқот усуллари тақдим этилади, бу эса олинган натижаларнинг ишончлилигини тасдиқлаш имконини беради. Тадқиқот мақсади ва вазифаларини амалга ошириш учун эмпирик маълумотларни тўплаш ва тўплашнинг энг аниқ воситалари танланди, манба маълумотла-

рининг репрезентативлиги бўйича зарур талаблар бажарилди ва экспериментал тадқиқотни такрорлаш амалга оширилди.

Хулоса, мантикий ва танқидий фикрлаш талабанинг ақлий салоҳиятига ва ривожланишига ижобий таъсир кўрсатади. Танқидий фикрлаш жуда кўп эътибор ва мия ишини талаб қилади. Ўрганиш учун танқидий фикрлаш ёндашуви қўлланилганда, у талабанинг мия функциясини яхшироқ ва матнларни бошқача тушунишга ёрдам беради. Ўқитишнинг турли соҳалари турли хил танқидий фикрлашни талаб қилиши мумкин. Танқидий фикрлаш бир хил материал ҳақида кўпроқ нуқтаи назар ва истиқболларни беради. Агар эркинлик ва билим бўлмаса, танқидий фикрлаш ҳам бўлмайди. Жаҳолат ва танқидий фикрлаш бирга бўлиши мумкин эмас.

Адабиётлар:

1. Раҳимов И. Мантик. Т.: «Мактаб», 1994.
2. Хайруллаев М., Ҳақбердиев М. Мантик. Т.: «Ўқитувчи», 1993.
3. Шарипов М., Файзихўжаева Д. Мантик. Т.: Ф.Ғулом номидаги нашриёт, 2004
4. Стил Дж.Л., Мередит К.С., Темпл Ч. Обучение сообща. Пос. V. // Подготовлено в рамках проекта «Чтение и письмо для критического мышления». – М.: «ИОО», 1997. –С. 35. 6. Халперн Д. Психология критического мышления. – СПб.: «Питер», 2000. –С. 512.

РЕЗЮМЕ

Мазкур мақолада талаба – ёшларда танқидий фикрлаш сифатларини ривожлантиришда анъанавий ва ривожланаётган таълим технологияларининг ўрни ва аҳамияти тўғрисида сўз юритилади.

РЕЗЮМЕ

В данной статье рассматривается роль и значение традиционных и развивающихся образовательных технологий в развитии навыков критического мышления у студентов и молодежи.

SUMMARY

This article examines the role and significance of traditional and developing educational technologies in the development of critical thinking skills in students and youth.